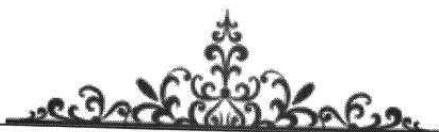

نقاشی قهوه‌خانه‌ای
نمایشی از فرهنگ ملی و مذهبی

www.ketab.ir

عنوان و نام پدیدآور:	نقاشی قهوه‌خانه‌ای نمایشی از فرهنگ ملی و مذهبی / ذکرعلی، نرگس - ویراستار رقیه آقابالا زاده
مشخصات نشر:	تهران: ندای تاریخ، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری:	۱۳۹ ص. مصور
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۸۸۷۵-۴۲-۰
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
رده‌بندی کنگره:	ND۹۸۳
رده‌بندی دیویی:	۷۵۹/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۸۵۳۶۸۵۵

نقاشی قهوه‌خانه‌ای نمایشی از فرهنگ ملی و مذهبی

پدیدآورنده: نرگس ذکرعلی

ویراستار: رقیه آقابالا زاده

حروفچینی، صفحه‌آرایی و نظارت: موسسه و انتشارات ندای تاریخ

طراح جلد: ندا آقاجانی اولویی

سال نشر: ۱۴۰۰

تیراژ: ۵۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۷۵-۴۲-۰

قیمت: ۵۵۰۰۰ تومان

راه‌های ارتباطی:

تلفکس: ۰۲۱۶۶۴۰۹۰۲۵

سایت: <https://nedayetarikh.com/>

اینستاگرام: nedaye_tarikh

حق چاپ محفوظ و در اختیار موسسه و انتشارات ندای تاریخ است.

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۷	نقاشی قهوه‌خانه‌ای
۷	آشنایی با نقاشی قهوه‌خانه‌ای.....
۱۱	خاستگاه نقاشی قهوه‌خانه‌ای
۱۲	مضامین و موضوعات آن.....
۱۲	۱- مضامین مذهبی
۱۳	۲- مضامین غیر مذهبی
۱۴	- مضامین رزمی
۱۴	- مضامین بزمی
۱۵	۳- مضامین عامیانه
۱۵	ویژگی‌های نقاشی قهوه‌خانه‌ای
۱۶	پرهیز از طبعیت‌گرایی در فرم و محتوا
۱۸	روایت‌گری
۱۹	اهمیت بخشیدن به چهره‌ها
۲۰	استفاده قراردادی از رنگ
۲۱	نقاشان قهوه‌خانه‌ای

۲۱	حسین قوللر آقاسی
۲۴	محمد مذبر
۲۵	عباس بلوکی فر
۲۷	حسن اسماعیل زاده (چلیپا)
۲۸	حسین همدانی
۳۱	چگونگی تأثیر فرهنگ ملی و مذهبی بر شکل گیری نقاشی قهوه خانه‌ای
۳۱	آیین های ملی و مذهبی
۳۳	نقالی
۳۳	پیشینه نقالی در ایران
۳۴	انواع نقالی
۳۵	۱- نقالی حماسی
۳۹	۲- نقالی مذهبی
۳۹	روضه خوانی و مصیبت خوانی
۴۰	مناقب خوانی و فضایل خوانی
۴۰	سخنوری
۴۱	پرده خوانی
۴۲	چگونگی تأثیر نقالی بر شکل گیری نقاشی قهوه خانه‌ای
۴۵	تعزیه
۴۵	پیشینه تعزیه در ایران
۴۸	تعزیه خوانی
۵۳	چگونگی تأثیر تعزیه بر شکل گیری نقاشی قهوه خانه‌ای
۵۶	بستر تاریخی و اجتماعی

۵۶.....	انقلاب مشروطه.....
۵۸.....	ادبیات عامیانه.....
۶۳.....	موضوعات تکرارشونده در نقاشی قهوه‌خانه‌ای.....
۶۳.....	داستان‌های غیر مذهبی.....
۶۳.....	- داستان‌های رزمی.....
۶۴.....	کشته شدن سهراب به دست رستم.....
۶۵.....	کشته شدن سیاوش.....
۶۸.....	رزم رستم و اشکبوس.....
۷۲.....	کندن فیل با بهمن به دست فرامرز.....
۷۴.....	- داستان‌های بزمی.....
۷۵.....	بارگاه کیخسرو.....
۷۶.....	بهرام و گل اندام.....
۷۸.....	داستان‌های مذهبی.....
۷۹.....	مصیبت کربلا.....
۸۰.....	روز محشر.....
۸۱.....	روایت عزیمت حضرت مسلم به کوفه.....
۸۳.....	به چاه انداختن یوسف به دست برادران.....
۸۴.....	جنگ خیبر.....
۸۶.....	دارالانتقام مختار.....
۸۷.....	چگونگی تأثیر فرهنگ ملی و مذهبی بر تکرار موضوعات.....
۸۷.....	عوامل فرهنگی تأثیرگذار بر تکرار موضوعات در نقاشی قهوه‌خانه‌ای.....
۸۸.....	چگونگی تأثیر نقالی بر تکرار موضوعات.....

مقدمه

«نقاشی قهوه‌خانه‌ای» یکی از مطرح‌ترین نوع نقاشی ایرانی در شاخه نقاشی‌های عامیانه ایرانی محسوب می‌شود. در برخی منابع با نام‌های دیگری همچون «خیالی‌نگاری» از این نوع نقاشی مردمی یاد شده است. با این حال به نظر می‌رسد که عنوان «نقاشی قهوه‌خانه‌ای» بیشتر از هر عنوان دیگری این مکتب را از سایر مکاتب نقاشی ایرانی متمایز ساخته و معرفی می‌کند، چرا که آنچه با عنوان نقاشی ایرانی در جهان شناخته شده است را هم می‌توان عموماً خیالی‌نگاری و نه طبیعت‌نگاری برشمرد. ایرانیان از دیرباز با تکیه بر خیال حقیقت جهان را نقش زدند و اعتنایی به آنچه در واقعیت دیده می‌شد ننمودند. «نقاشی قهوه‌خانه‌ای» اغلب داستان‌هایی را با مضامین ملی و مذهبی روایت می‌کند که برگرفته از آثار ادبی کمتر فاخر و بیشتر عامیانه ایرانی می‌باشند. نقاشان این مکتب از آغاز موضوعات تکرار شونده‌ای را بارها به تصویر کشیده‌اند. برای مثال هر یک از آنها نبرد رستم و سهراب را که از موضوعات مشهور در شاهنامه است، برای چند مرتبه دستمایه اثر خود قرار داده‌اند و این تکرار تا به آنجا پیش می‌رود که در بیشتر این نقاشی‌ها صحنه جان سپردن سهراب در آغوش رستم که نقطه اوج این تراژدی نیز هست، نقاشی شده است. البته از این دست تکرارها در «نقاشی قهوه‌خانه‌ای» به وفور یافت می‌شود که از ویژگی‌های بارز این مکتب به شمار می‌رود. هر چند که نگارگری ایرانی

(مصورسازی کتب در دوره اسلامی) نیز در تمامی دوران‌ها بر اساس تصویر کردن داستان‌های ادبیات فارسی شکل گرفته است و بارها به تکرار تصویرسازی این آثار پرداخته است. با این همه تکرار موضوعات و مضامین در نقاشی قهوه‌خانه‌ای با تکرار موضوعات در نگارگری تفاوت دارد، چرا که نگارگران مخاطبان خاص داشتند که همان حکام و سفارش‌دهندگان کتب بودند، سفارش‌دهندگانی از طبقه بالا و اشراف و خواص جامعه، حال آنکه مخاطبین هنر قهوه‌خانه‌ای مردم عادی بودند که بر اساس علاقه خود خواستار تکرار شدن برخی از داستان‌های یک اثر ادبی مانند شاهنامه، در «نقاشی قهوه‌خانه‌ای» می‌شدند.

سوالاتی که سعی شده است در این مجال به آنها پاسخ داده شود، عبارتند از:

- فرهنگ ملی و مذهبی جامعه ایرانی چگونه بر شکل‌گیری نقاشی قهوه‌خانه‌ای تأثیرگذار بوده است؟
- آیا فرهنگ ملی و مذهبی جامعه ایرانی بر تکرار موضوعات در آثار نقاشی قهوه‌خانه‌ای نیز تأثیرگذار بوده است؟ این تأثیرگذاری چگونه بوده است؟

این پژوهش به روش استقرایی و بر اساس شواهد و جزئیات و استنتاج از آنها انجام شده است. تحقیق حاضر کتابخانه‌ای است اما بر حسب نیاز از تحلیل و بررسی آثار نقاشی قهوه‌خانه‌ای و نقاشی‌های عامیانه نیز بهره‌برداری نموده است.

تحقیق حاضر بر آن است تا با رویکرد به فرهنگ جامعه ایرانی که شامل دانش، باورها، اخلاق و هنر است، به تأثیر فرهنگ ملی و مذهبی بر آثار نقاشی قهوه‌خانه‌ای بپردازد. این پژوهش در نظر دارد ضمن آشنا ساختن خوانندگان با نقاشی قهوه‌خانه‌ای، به بررسی موضوعات این هنر و بازخوانی آثار نقاشی عامیانه ایران بپردازد، تا از طریق آشنایی با فرهنگ

جامعه ایرانی و بررسی عوامل فرهنگی از جمله تعزیه، نقالی، ادبیات عامیانه و انقلاب مشروطه، راز تأثیر فرهنگ ملی و مذهبی بر نقاشی قهوه‌خانه‌ای و همچنین تکرار موضوعات در نقاشی قهوه‌خانه‌ای را بیابد.

در سال‌های اخیر پژوهش‌های بسیاری در مورد نقاشی قهوه‌خانه‌ای و همچنین فرهنگ جامعه ایرانی صورت گرفته است که از منابع مورد استفاده در پژوهش حاضر نیز به شمار می‌روند، با این همه بیشتر این تحقیقات تنها از منظر هنر و یا جامعه‌شناسی، به این موضوعات پرداخته‌اند. از جمله کتاب‌هایی که در این زمینه‌ها منتشر شده‌اند عبارتند از: "نقاشی قهوه‌خانه"، نوشته هادی سیف که در سال ۱۳۶۹ توسط سازمان میراث فرهنگی کشور، اداره کل موزه‌های تهران: موزه رضا عباسی، منتشر شده است و به نقاشی قهوه‌خانه و نقاشان قهوه‌خانه‌ای پرداخته است. کتاب دیگری نیز از همین مؤلف با عنوان "نقاشی بر روی گچ" نوشته شده و در سال ۱۳۷۹ توسط موسسه انتشاراتی سروش منتشر شده است که به نقاشی‌های دیواری در ایران از جمله نقاشی روی گچ پرداخته است. از دیگر آثار این مؤلف در ارتباط با نقاشی عامیانه ایران، کتاب "نقاشی پشت شیشه" است که در سال ۱۳۷۱ توسط موسسه انتشاراتی سروش منتشر شده و به بررسی نقاشی پشت شیشه و نقاشان آن پرداخته است. "حسن اسماعیل‌زاده نقاش مکتب قهوه‌خانه‌ای" با مقدمه‌ای از کاظم چلیپا که در سال ۱۳۸۶ توسط نشر نظر منتشر شده و به معرفی آثار حسن اسماعیل‌زاده پرداخته است. "نقاشی‌های بقاع متبرکه ایران" تألیف علی اصغر میرزایی مهر که در سال ۱۳۸۶ توسط انتشارات فرهنگستان هنر منتشر شده و به معرفی نقاشی‌های عامیانه موجود بر روی دیوارهای بقاع متبرکه ایران اشاره دارد. "جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران در عصر قاجار" که توسط ویلم فلور نگاشته شده، در سال ۱۳۶۶ در موسسه انتشاراتی توس منتشر شد. این کتاب به مباحثی در باب فرهنگ و اوضاع اجتماعی ایران در قرن ۱۴ ق پرداخته است. "پژوهشی در

تعزیه و تعزیه‌خوانی از آغاز تا پایان دوره قاجار در تهران" توسط عنایت‌الله بهشتی تألیف و در سال ۱۳۸۰ در دفتر پژوهش‌های فرهنگی کمیسیون ملی یونسکو در ایران منتشر شد که به تعزیه‌نامه‌ها و تاریخ نمایش و تعزیه در ایران پرداخته است. همچنین تعدادی مقاله نیز در این زمینه نوشته شده، برخی از آنان عبارتند از:

"از شمار هنر، هزاران بیش" نوشته علی اصغر میرزایی مهر که در نشریه تندیس شماره ۶۳ در آذر ۱۳۸۴ منتشر شده است و به نقاشی قهوه‌خانه‌ای پرداخته است. "مفهوم فضا در نقاشی‌های عامیانه مذهبی" نوشته مهدی حسینی که در فصلنامه هنر زمستان ۱۳۸۱ شماره ۵۶ منتشر و نقاشی‌های عامیانه بازخوانی شده است. "تأثیر تعزیه بر دیوارنگاره‌های مذهبی دوره قاجار" نوشته عبدالمجید حسینی راد و محبوبه عزیززادگان در پژوهش‌نامه هنرهای دیداری بهار ۱۳۹۰ منتشر شده و به تعزیه و موضوعات مذهبی در نقاشی عامیانه پرداخته است. "پرده‌های درویشی" نوشته محمدحسین ناصر بخت که در فصلنامه هنر شماره ۳۵ بهار ۱۳۷۷ منتشر شده و به اهمیت قیام عاشورا در نقاشی قهوه‌خانه‌ای اشاره دارد. "بازتاب فرهنگ و اجتماع ایران در سفرنامه‌های اروپاییان" نوشته عباس باهی و مصطفی خلعتبری که در نشریه کتاب ماه خرداد ۱۳۸۸ منتشر شده و به فرهنگ ایرانی می‌پردازد. "بررسی برخی تجارب فرهنگی ایران (قاجار، پهلوی و انقلاب اسلامی)" که توسط ابراهیم فیوضات نوشته شده و در نشریه فرهنگ عمومی شماره ۱۸ بهار و تابستان ۱۳۷۸ منتشر شده و به اوضاع فرهنگی در دوره قاجار، پهلوی و معاصر می‌پردازد. "سی سال پژوهش در فرهنگ مردم" نوشته بهزاد صدیقی، منتشر شده در فرهنگ و پژوهش شماره ۱۰۰ آذر ۱۳۸۱ که به آداب و رسوم مذهبی پرداخته است. "نقالی و شاهنامه‌خوانی" نوشته کاظم سادات اشکوری که در مجله فرهنگ و مردم دوره ۱۳ شماره ۱۵۳ و ۱۵۴ تیر و مرداد ۱۳۵۴ منتشر شده و به نقالی در

قهوه‌خانه‌ها پرداخته است.

برخی از پایان نامه‌های موجود در کتابخانه ملی و یا ثبت شده در سایت ایران داک که در این زمینه‌ها تدوین شده‌اند عبارتند از:

"بررسی شیوه‌های تصویرسازی در ایران (بالاخص نقاشی قهوه‌خانه‌ای)" که در سال ۱۳۸۵ به راهنمایی محمدعلی بنی اسدی، توسط لیلی آذری دهکردی، در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز تهیه شده و به شمایل‌نگاری، داستان‌های مذهبی و داستان‌های تاریخی پرداخته است. "شاهنامه بر پرده قهوه‌خانه" که در سال ۱۳۸۴ به راهنمایی مجتبی اللهیاری، توسط نگین نعیمی امینی، در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکز تهیه شده است و به اسطوره‌های شاهنامه در نقاشی قهوه‌خانه‌ای پرداخته است. "بررسی تأثیر هنر و ادبیات ملی و مذهبی بر نقاشی خیالی‌نگاری (قهوه‌خانه‌ای)" که در سال ۱۳۸۹ به راهنمایی مصطفی گودرزی و علی اصغر شیرازی توسط کاظم چلیپا در دانشکده هنر دانشگاه شاهد تهران نگاشته شده و رابطه نقاشی قهوه‌خانه‌ای با ادبیات بررسی شده است. "بررسی مردم‌شناختی نقاشی قهوه‌خانه‌ای از سال‌های ۱۳۶۰ - ۱۳۰۰" که در سال ۱۳۸۴ به راهنمایی محمدصادق فرید و توسط راضیه اصلی در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران تهیه شده و جایگاه مردم و فرهنگشان در نقاشی قهوه‌خانه‌ای کار شده است. "سوغ‌های ایرانی، اسلامی" در سال ۱۳۸۱ به راهنمایی بهرام کلهرنیا، توسط نرگس رفیعی‌جو، در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز تهیه شده و به سوگواری‌ها، تعزیه‌خوانی و نقاشی قهوه‌خانه‌ای پرداخته شده است. "بررسی نگاه سفرنامه‌نویسان اروپایی به فرهنگ دینی ایرانیان در دوره‌ی قاجار" که در سال ۱۳۹۰ به راهنمایی محمدحسین فرجی‌های قزوینی، توسط مهرداد دیوسالار، در دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) تهیه شده است و به فرهنگ دینی در ایران اشاره شده است.